

ΕΠΙ ΤΑ ΙΧΝΗ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐλεγχος τῶν γραφομένων ὑπὸ τοῦ Χόλτσενερ. — Ὁ Φαληρικὸς λιμὴν. — Ἡ Φαληρικὴ ὁδός. — Ὁ βωμὸς τῷ Ἀγνώστῳ Θεῷ. — Ἡ παροικία καὶ ἡ Συναγωγὴ τῶν Ἑβραίων. — Ἡ ἀγορὰ τῶν Ἀθηναίων. — Ὁ Ἄρειος Πάγος.

ΥΠΟ

ΚΩΣΤΑ Η. ΜΠΙΡΗ

Ἐξιστορῶν τὸ ἔργον τοῦ Παύλου ὁ γερμανὸς Θεολόγος Joseph Holzner προσπαθεῖ δικαίως νὰ δώσῃ περιγραφὴν τῆς τοπογραφίας καὶ τῆς ζωῆς τῶν τόπων τοὺς ὁποίους ὁ ἀπόστολος τῶν Ἐθνῶν ἐπεσκέφθη. Ἡ ἐπιτυχία ὅμως τοιοῦτου ἐγχειρήματος ἐξαρτᾶται, ὡς εἰκός, ἀπὸ τὸν βαθμὸν τῆς ἀρχαιογνωσίας τοῦ συγγραφέως ἐν προκαθορισμένῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ. Εἰς τὴν ὑπ' ὄψει περιπτώσιν, ἀφοῦ ἐπαινέσωμεν τὴν προσπάθειαν τὴν ὁποίαν κατέβαλεν ὁ Χόλτσενερ ἵνα καταταπισθῇ εἰς τὴν ἱστορικὴν γεωγραφίαν τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ χώρου κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Χριστοῦ, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι δὲν ἐπέτυχεν εἰς ἱκανοποιητικὸν βαθμὸν τοῦ σκοποῦ του, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὰς Ἀθήνας, προφανῶς διότι τὸ θέμα ἐξέφευγε τῆς ἐιδικοτήτός του καὶ τοῦ μέτρου τῶν ἐπ' αὐτοῦ γνώσεών του. Συγκεκριμένως, γράφει ὅτι εἰσῆλθεν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὰς Ἀθήνας ἐκ τοῦ Διπύλου. Ἄν ὅμως διὰ τοῦ ἔρου τούτου ἐννοεῖ τὸ κυρίως Δίπυλον καὶ ὄχι τὴν παρὰ τὴν Πνύκα πύλιν τοῦ Διατειχίσματος, τοῦτο ἀπετέλει τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐκ τῆς Ἱερᾶς Ὀδοῦ ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῆς Ἀκαδημίας καὶ τοῦ Ἰππίου Κολωνοῦ, ἤτοι, γενικῶς, ἐκ τῶν βυραιοδυτικῶν τῆς πόλεως. Ἐν τούτοις, ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἤρχετο εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ θαλάσσης καί, μάλιστα, ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Σουνίου, ἤτοι ἐκ τῆς νοτιανατολικῆς πλευρᾶς. Γράφει ἐπὶ λέξει εἰς τὸ βιβλίον του ὁ Χόλτσενερ: «Ἀπ' ἐδῶ (ἀπὸ τὸ Σούνιον) τοὺς ἐσπρωχνε ὁ ἀέρας φουσκώνοντας τὰ πανιά, στὸν Σαρωνικόν, ἀπέναντι σὴν κοσμοζακουσμένην Αἴγινα καὶ σὴν Σαλαμίνα, γὰρ νὰ μποῦν στὸν πολυτάραχο Πειραιᾶ.... Ὁ Παῦλος, βαδίζοντας πλάι σὴν περίφημη τάφρο καὶ στὰ ὑπολείμματα τῶν Μακρῶν Τειχῶν, ἔχοντας ἐμπρὸς του τὸ θαῦμα τῆς Ἀκροπόλεως, διαβαίνοντας τὸ Δίπυλον, ἐμπῆκε μέσα σὴν πόλιν τοῦ Θησέως. Ἀπ' ἐδῶ, περνώντας ἀπὸ τὸν «Δρόμον», τὴν μεγάλην ὁδὸν μὲ τὶς στοές, ἐπῆγε στὸν Κεραμεικόν, ὅπου, σ' ἓνα προάστιον ποὺ κατοικοῦσαν ἐργατικοὶ καὶ Ἑβραῖοι, βρῆκε στέγη κοντὰ σ' ἓνα ἀπὸ τοὺς ὀμοιοθεῖς του»¹. Ὅπως βλέπομεν, θεωρεῖ ὁ Χόλτσενερ

1. Joseph Holzner, Παῦλος, μετάφρ. Ἀρχιμανδρ. Ἱερωνύμου Κοτσώνη, Ἀθήναι 1955, σελ. 199 καὶ 201.

ὡς βέβαιον ὅτι ἀπεβιβάσθη ὁ Παῦλος εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ τῆς Πειραιϊκῆς ὁδοῦ, ἐνῶ οὐδόλως πιθανολογεῖται τοῦτο ἐκ τῶν πραγμάτων, ὡς θὰ δεῖξωμεν εὐθὺς κατωτέρω: Ἡ ὁδὸς τοῦ Πειραιῶς καὶ τὰ Μακρὰ Τεῖχη ἄτινα τὴν ἐπροστάτευον, κατηρθύνοντο πρὸς τὸ κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν πλευρὰν κοῖλον τοῦ μεταξὺ τῶν λόφων τῶν Νυμφῶν καὶ τοῦ Μουσείου αὐχένος. Καὶ τὰ μὲν Μακρὰ Τεῖχη, ἀφιστάμενα αὐτόθι ἀλλήλων, ἀπέληγον ἀντιστοιχῶς εἰς τὰς κορυφὰς τῶν δύο λόφων, ἡ δὲ ὁδὸς διὰ τοῦ κοίλου ἔφθανεν εἰς τὴν παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τοῦ Λουμπαρδάρη πύλην τοῦ Διατειχίσματος, τῆς ὁποίας τὰ ἐρείπια σώζονται ἀκόμη².

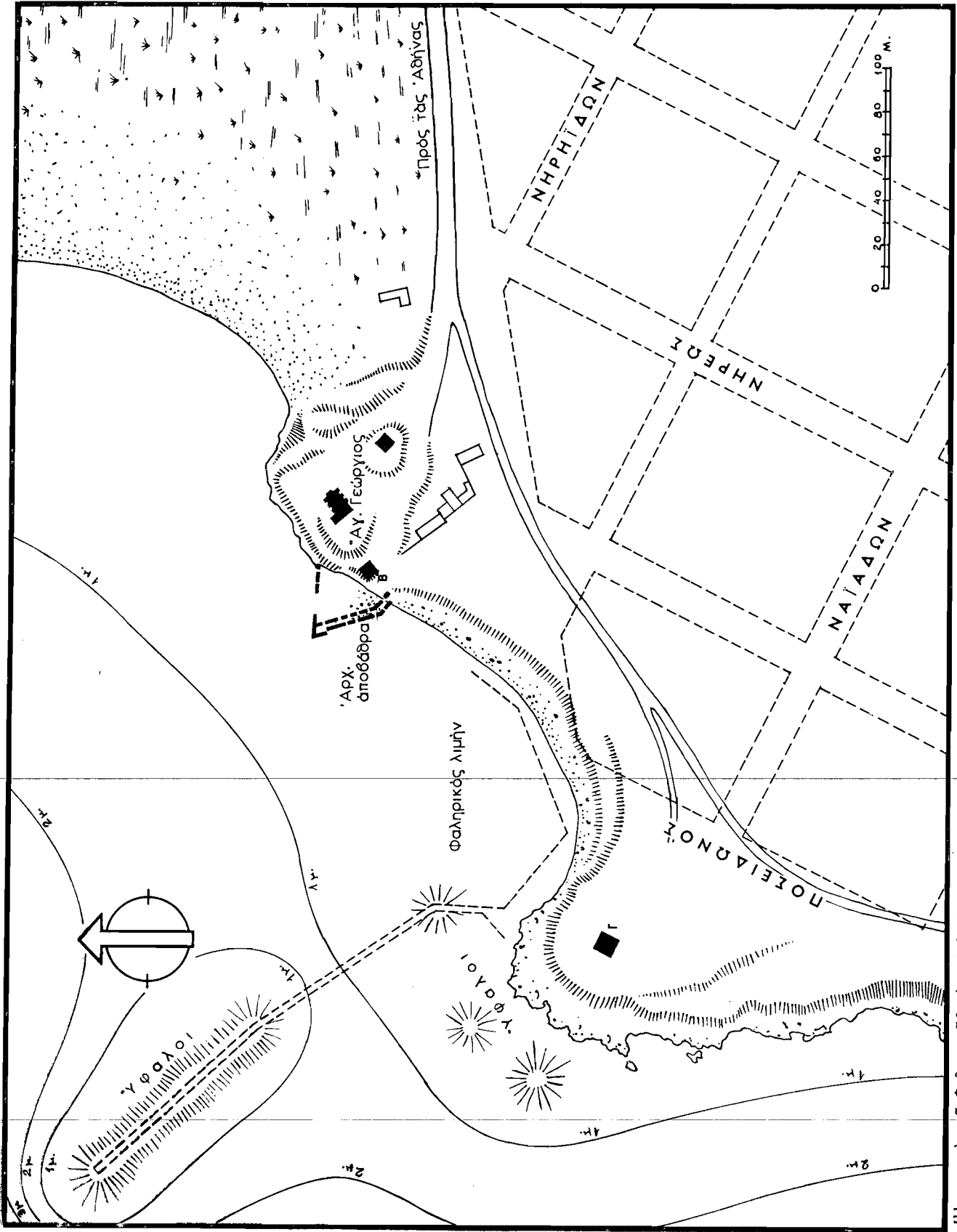
Ὑπὸ παρομοίας ἐπίσης πλάνης κατέχεται καὶ ὡς πρὸς τὸν Πειραιᾶ, θεωρῶν αὐτὸν ὡς τὸ μόνον ἐπίγειον τῶν Ἀθηναίων, καί, ἄρα, ὡς τόπον τῆς ἀποβιβάσεως τοῦ Παύλου, ἐνῶ τοιαύτη ἐκδοχὴ ἐλέγχεται ἐν τῇ πραγματικότητι ἀπίθανος. Διέφυγεν ἴσως τῶν γνώσεων τοῦ Χόλτσερ τὸ γεγονός, ὅτι ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἐχρησιμοποιεῖτο μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος ὡς ἐπίγειον τῶν Ἀθηναίων καὶ ἄλλος λιμὴν, ἐπιβατικὸς κυρίως, πλησιέστερος πρὸς τὴν πόλιν, καὶ προσιότερος ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν Πειραιᾶ, διὰ τοὺς πλείοντας εἰς Ἀθήνας ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Σουνίου, ὁ Φαληρικὸς λιμὴν. Δὲν ὑπῆρχε δὲ λόγος διὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον καὶ διὰ τοὺς συνταξειδιώτας του, ἐρχομένους ἐκ Θεσσαλονίκης καὶ ταλαιπωρηθέντας εἰς τὴν θάλασσαν ἐπὶ τρία ἕως τέσσαρα ἡμερονύκτια, ὡς ὁ ἴδιος ὁ Χόλτσερ ἔχει ὑπολογίσει, ἐνῶ ἀκτοπλοοῦντες παρέπλεον τὸ Φάληρον, νὰ μὴ ἀποβιβασθῶσιν εἰς τὸν λιμένα του, ἀλλὰ νὰ ἀπομακρυνθῶσιν αὐτοῦ ἐπιμηκύνοντες τὸν θαλάσσιον δρόμον των, νὰ περιπλεύσουν τὴν Πειραιϊκὴν χερσόνησον καὶ νὰ ἀποβιβασθῶσιν εἰς ἄλλον λιμένα, οὐχὶ δὲ πλησιέστερον πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἀλλ' ἀπέχοντα αὐτῶν ὑπὲρ τὰ δύο χιλιόμετρα ἐπὶ πλεόν ᾗ ὁ Φαληρικὸς λιμὴν³.

*
* *

Γνωστότατος εἶναι ὁ Φαληρικὸς λιμὴν εἰς τὰ γεωγραφικὰ καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἦτο ὁ πρῶτος καὶ ὁ μόνος λιμὴν τῶν Ἀθηναίων μέχρι τοῦ 479, ὅτε ὁ Θεμιστοκλῆς ἤρχισε τὴν διασκευὴν τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς. Πόσην δὲ σημασίαν ἐξηκολούθησε νὰ ἔγη διὰ τὰς Ἀθήνας, μαρτυρεῖ τὸ γεγονός ὅτι, κατὰ τὴν οὐράσιν τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ Κίμωνος τὸ 460, ἐκτίσθη τὸ Φαληρικὸν τεῖχος διὰ νὰ προστατεύῃ τὴν μετ' αὐτοῦ ἐπικοινωνίαν. Κατέστρεψεν ὁ Σύλλας τὸ 86 π.Χ., μετὰ τῶν ἄλλων τειχῶν τῶν Ἀθηναίων, καὶ τὸ τεῖχος ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου ὑπολείμματα ἀνεστηλωμένα κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ἴσως ἦσαν οἱ τρεῖς πύργοι, οἵτινες ὑφούντο ἐκεῖ μέχρι τῶν χρόνων τῆς ἀπελευθερώσεως. Πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς βέβαιον ὅτι κατέστρεψεν

2. Ἱ. Τραυλοῦ, Πολεοδομικὴ ἐξέλιξις τῶν Ἀθηναίων, Ἀθήναι 1960, πίν. IV.

3. Ἀπόστασις τοῦ Πειραιικοῦ λιμένος ἀπὸ τῆς Πόλης τοῦ Διατειχίσματος 7.000 μέτρα. Ἀπόστασις τοῦ Φαληρικοῦ λιμένος ἀπὸ τῶν Ἱωνίων Πυλῶν 5.400 μέτρα.

Ἡ περιοχή τοῦ Φαληρικοῦ λιμένος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μέχρι τοῦ 1893 τοπογραφικῶν χαρτῶν, τοῦ βυβομετρικοῦ χάρτου τῆς Ὑδρογραφικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Β. Ν. καὶ ἐπιτοπίου ἐρεύνης, ἐν ἀσχετισμῶι πρὸς τὴν ὑπάρχουσαν σημερινὴν ρυμοτομίαν. Ἀριστερὰ ἄνω, τεκταιρομένη θέσις τοῦ ἀρχαίου προσημένου μώλου. Μὲ με-
λασθὴν χροιάν, παλαιὰ κτίσματα, πιθανῶς οἱ Τρεῖς Πύργοι.

ἐπίσης ὁ Σύλλας καὶ τὴν διασκευὴν τοῦ Φαληρικοῦ λιμένος, ὡς κατέστρεψε καὶ τοῦ Πειραιϊκοῦ. Ὅμως, παρὰ τὴν κατατροφὴν ἣν ὑπέστη, καὶ μόνον διὰ τὴν φύσει, ὡς θὰ ἴδωμεν, ὑπήνεμον γεωγραφικὴν θέσιν του, οὐδέποτε ἔπαυσεν ὁ λιμὴν οὗτος νὰ εἶναι ἐν χρήσει διὰ τοὺς ταξειδιώτας τῶν Ἀθηναίων. Κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ὠνομάζετο Παλιὸ λιμάνι καὶ λιμάνι τῶν Τριῶν Πύργων, εἰς τὴν γλῶσσαν δὲ τῶν Βενετῶν Πόρτο Βέκιο⁴. Ὁ Ἰωάννης Ζιρώ, πρόξενος τῆς Ἀγγλίας ἐν Ἀθήναις μετὰ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος, εἰς ἐκθεσίν του γραφεῖσαν διὰ τὸν μαρκήσιον ντὲ Νουαντέλ τὸ 1674, ἀναφέρει μεταξὺ ἄλλων, ὅτι ἦτο μικρὸς λιμὴν, ἀλλὰ ἡ παρ' αὐτὸν ἀκτὴ εἰς μῆκος 2—3 μιλίων καὶ εἰς ἔκτασιν πρὸς τὴν θάλασσαν βολῆς τουφεκίου, παρεῖχεν ἀσφαλὲς ἀγκυροβόλιον. Ἐπί τῶν ἡμερῶν του δέ, εἶχον ἀγκυροβολῆσαι ἐκεῖ τρία μεγάλα πλοῖα τοῦ πρέσβευς τῆς Γενούης, ὁ ὁποῖος ἤλθε τὸ 1666 εἰς τὰς Ἀθήνας, μεταβαίνων εἰς Θήβας πρὸς συνάντησιν ἐπισήμου τούρκου. Παρέμεινον δὲ τὰ πλοῖα ἐκεῖνα ἠγκυροβολημένα εἰς τὸν Φαληρικὸν λιμένα ἐπὶ χρονικὸν διάστημα πλεόν τοῦ μηνός, ἀναμένοντα τὴν ἐπιστροφὴν του. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, ἐξηκολούθει νὰ ἀναφέρεται ὁ Φαληρικὸς λιμὴν ὡς λιμάνι τῶν Τριῶν Πύργων, μέχρι τῶν τελευταίων δεκαετιῶν τοῦ 19ου αἰῶνος ὅποτε ἡ περιοχὴ του ἀνεφέρετο πλεόν μὲ τὸ τοπωνύμιον «στοῦ Ξηροταγάρου», ἐκ τοῦ ἐπωνύμου τοῦ ἰδιοκτῆτου τῆς. Ἄς γνωρίσωμεν τὴν τοπογραφίαν του, ὡς ἐμφανίζεται αὕτη κατὰ τὴν σύγχρονον ἐποχὴν.

Εἰς τὸν θεώμενον ἐν σχεδίῳ τὴν Φαληρικὴν ἀκτὴν, ὡς καὶ εἰς τὸν ἰστάμενον παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ τοῦ Κηφισσοῦ, γίνεται ἀντιληπτὸν ὅτι ἀπὸ τῶν ἐγκαταστάσεων τῆς Ἀεροπορίας μέχρι τοῦ ξενοδοχείου Κάρλτον προβάλλει ἐντόνως ἐντὸς τῆς θαλάσσης ἡ ξηρὰ (βέλος 400 περίπου μέτρων), προστατεύουσα ἀπολύτως τὴν πρὸς βορρᾶν μέχρι τῆς ἐκβολῆς τῆς λεωφόρου Συγγροῦ ἀκτὴν, ἀπὸ τοὺς νοτίους καὶ νοτιανατολικούς ἀνέμους, εἰς οὓς κατ' ἐξοχὴν εἶναι ἐκτεθειμένος ὁ κόλπος τοῦ Σαρωνικοῦ. Ἐπιπροσθέτως, ἐκ τῆς προεχούσης οὕτως ἀκτῆς τρεῖς ἄκραι προβάλλουν εἰς τὴν θάλασσαν, μία πρὸς τὰ νοτιανατολικά εἰς τὴν θέσιν Τροκαντερό, μία πρὸς τὰ δυτικά, ἐφ' ἧς τὸ ἀντλιοστάσιον τῆς Ἐταιρίας Ὑδάτων καὶ μία πρὸς τὰ βορειοδυτικά, ἐφ' ἧς μεσαιωνικὸν ἐκκλησίδιον τιμώμενον σήμερον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, καὶ παρ' αὐτὸ πεπαλαιωμένα τὰ κτίρια τοῦ Ξηροταγάρου, ἅτινα ἤκμασαν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνος ὡς κοσμικὸν κέντρον. Ἐκ τῆς ὑπνέμου ταύτης ἀκτῆς, τὸ ἀπὸ τῆς ἄκρας τοῦ ἀντλιοστασίου μέχρι τῶν ἐγκαταστάσεων τῆς Ἀεροπορίας τμήμα ἀπετέλει τὸν Φαληρικὸν λιμένα.

Διὰ τοῦ χρόνου ὁμως, ὑπέστη ὀρισιμένας ἀλλαγὰς. Ἀφότου, κατὰ τὴν

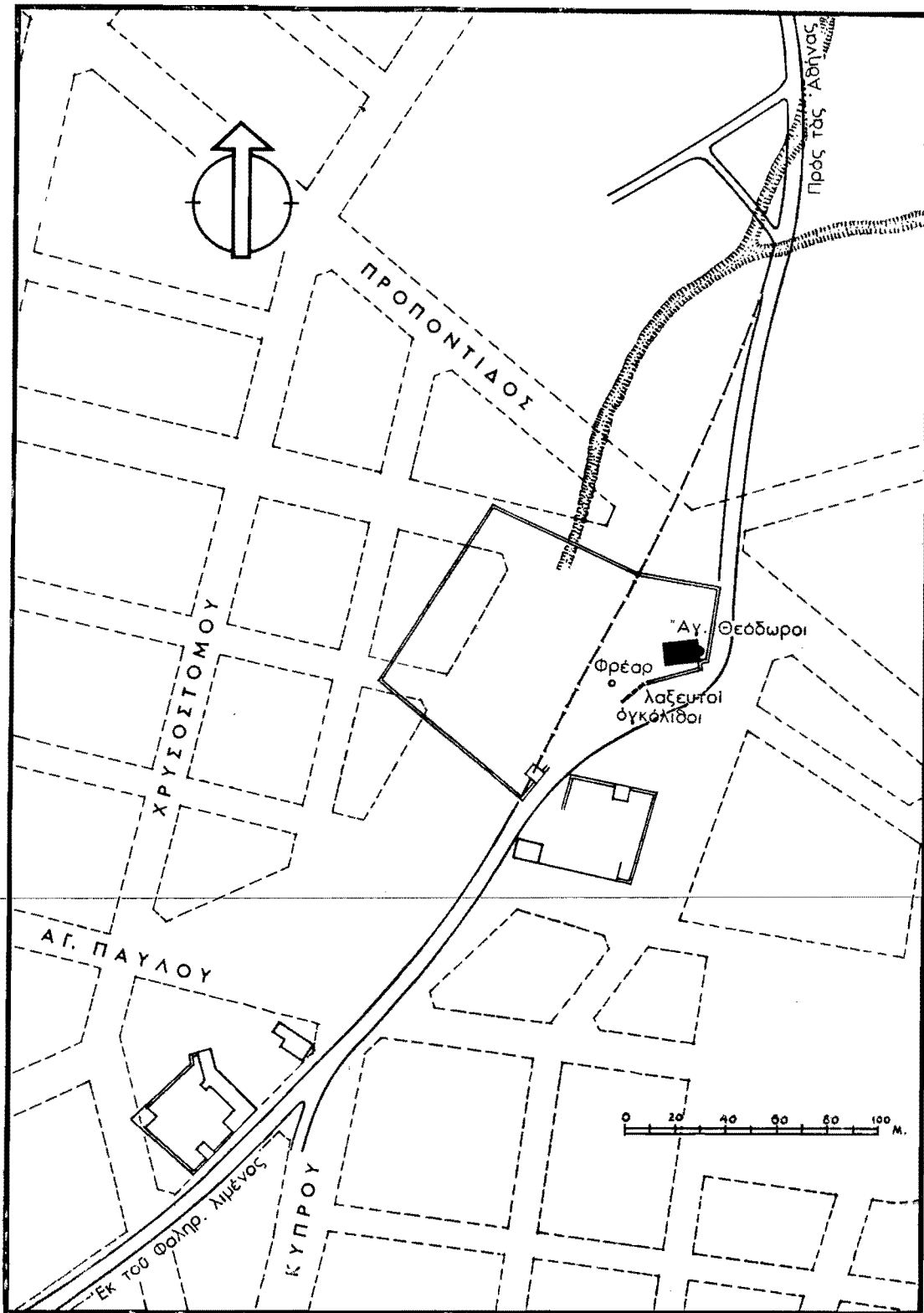
4. Κώστα Ἡ. Μπίρη, Τὰ Ἀττικὰ τοῦ Ἑβραῖο πτελεμπῆ, Ἀθήναι, 1959. σελ. 62. M. Maxime Collignon, Le consul Jean Giraud et sa relation de l'Attique au XVIIe siècle, Paris 1913, σελ. 49.

πρώτην δεκαετίαν τοῦ αἰῶνος μας, ὁ 'Ιλισσὸς καὶ ὁ Κηφισσὸς, οἵτινες ἐχύνοντο πρότερον εἰς τὸν 'Ελαιῶνα, ἔλαβον διὰ τεχνητῆς παροχετεύσεως ἄμεσον ἀπόληξιν εἰς τὴν θάλασσαν, ἢ ἐξ αὐτῶν προερχομένη ἄμμος, ἀπλουμένη διὰ τοῦ κύματος εἰς τὴν ἀκτὴν, ἐπέχρωσεν εἰς σημαντικὸν ὕψος καὶ ἔκτασιν, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τὸν Φαληρικὸν λιμένα. Οὕτως, ἡ καμπυλότης τῆς κολπώσεώς του, ἣτις ἦτο πρὸ τοῦ 1900 πολὺ ἐντονωτέρα, ἠλαττώθη ἐρείπια δὲ προσηνέμου μώλου, ἐκτεινόμενα εἰς μῆκος 220 μέτρων ἀπὸ τῆς ἀκτῆς, ἅτινα ἦσαν ὄρατὰ ἐπὶ ἐξάρσεως τοῦ βυθοῦ, πρὸς βορρᾶν τῆς ἄκρας τοῦ ἀντλιοστασίου, μόλις διακρίνονται σήμερον ὡς ὕφαλοι. Ὅρατὰ ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι ἐρείπια ἀποβάθρας παρὰ τὴν ἄκραν τοῦ 'Αγίου Γεωργίου, ἐκ τῶν ὁποίων ὁμως, τουλάχιστον τὰ κατ' ἐπιπολὴν, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τῆς δομῆς των, ἀνήκουν εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς ἢ εἰς τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους. Ἡ περιοχὴ των, προχειρῶς διεσκευασμένη εἰς λιμενίσκον, τελεῖ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον αὐτόθι ἐγκατεστημένης λιμενικῆς ἀρχῆς, διότι χρησιμοποιεῖται καὶ σήμερον ὡς ὀρμητήριον, διὰ πλοῖα ὁμως μικροῦ μεγέθους, λόγῳ τῆς προσχώσεως ἣν ἔχει ὑποστῆ. Εἰς αὐτὸ λοιπὸν τὸ σημεῖον τῆς Ἀττικῆς γῆς πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς βέβαιον ὅτι ἀπεβιβάσθη ὁ Ἀπόστολος τῶν Ἑθνῶν, ἐρχόμενος εἰς τὴν πνευματικὴν κοιτίδα τοῦ πολυθεϊσμοῦ ἵνα διδάξῃ τὴν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ. Εἰς τὸν Φαληρικὸν λιμένα, ἐπίσης, ἀπεβιβάσθη ὁ περιηγητὴς Παυσανίας, μετὰ τὰ μέσσα τοῦ δευτέρου μ. Χ. αἰῶνος, ἐρχόμενος νὰ ἐπισκεφθῆ τὰς Ἀθήνας.

* * *

Ὁ δρόμος ὅστις ὠδήγει ἀπὸ τοῦ Φαληρικοῦ λιμένος πρὸς τὰς Ἀθήνας κυριαρχεῖ διὰ τοῦ πλάτους του μεταξὺ ἄλλων εἰς τὰ τοπογραφικὰ σχέδια τῆς περιοχῆς, ἐφ' ὧν κατὰ πρῶτον συνετάχθη καὶ ἀκολούθως ἐτροποποιήθη τὸ ρυμοτομικὸν σχέδιον τοῦ σημερινοῦ προαστίου⁵. Εὐκόλως δὲ διακρίνει κανεὶς καὶ τὴν πρὸς τὰ ἀνάγνη συνέχειάν του εἰς τὰ τοπογραφικὰ σχέδια τὰ ὁποῖα κατηρτίσθησαν περὶ τὸ 1920, ὅταν ἀκόμη ἡ μεσολαβοῦσα ἔκτασις ἦτο ἀπηλλαγμένη ρυμοτομίας καὶ οἰκοδομήσεως. Παρὰκάμπτων κατὰ πρῶτον τὸ Φαληρικὸν ἔλος, ἐλάμβανε κατεύθυνσιν πρὸς τὰ βορειανατολικά καὶ διήρχετο ἐκ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῶν Ἀγίων Θεοδώρων εἰς τὴν παρυφῆν τοῦ συνοικισμοῦ Νέας Σμύρνης. Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου, ὅπερ εὐρίσκεται εἰς ἀπόστασιν δύο χιλιομέτρων ἀπὸ τοῦ Φαληρικοῦ λιμένος, ἐκάμπτετο πρὸς βορρᾶν καὶ ἐλάμβανε κατεύθυνσιν καθαρῶς πρὸς τὰς Ἀθήνας, διερχόμενος τὴν κοίτην τοῦ 'Ιλισσοῦ παρὰ τὴν πλατεῖαν Κουκάκη διὰ γεφύρας καὶ διὰ λιθοστρώτου, τὸ ὁποῖον διετηρεῖτο μέχρι τοῦ 1938 παρὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς τελευταίας τᾶυτης. Ἡ συνέχεια τοῦ δρόμου τῶν Τριῶν Πύργων πρὸς τὰς Ἀθήνας, περιληφθεῖσα εἰς τὴν ρυμοτομίαν τῆς νέας πόλεως, διετηρήθη ὑπὸ τὸ ὄνομα ὁδὸς Φαλήρου. Κατὰ τὴν διασταύρωσίν του μετὰ τὴν σημερινὴν ὁδὸν Χατζηχορήστου

5. Β. διατάγματα ρυμοτομίας 24-9-1880, 22-5-1893, καὶ 24-12-1893.

Ἡ περιοχή τῶν Ἁγίων Θεοδώρων ἐπὶ τῆ βάσει τοῦ τοπογραφικοῦ χάρτου τοῦ 1920, ἐν συσχέτισμῳ πρὸς τὴν ὑπάρχουσαν σήμερον ρυμοτομίαν. Διὰ διακεκομμένης ἀδρᾶς γραμμῆς σημειοῦται τὸ δυτικὸν ὄριον τοῦ κοινοχρήστου ἱεροῦ χώρου, ὡς πιθανῶς εἶχε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

διήρχετο τὰς Ἰτωνίους Πύλας, κατηρθύνετο ἀκολούθως πρὸς τὴν ὁδὸν Βύρωνος καὶ ἐφθανε, διὰ τῶν ὁδῶν Τριπάδων καὶ Ἀδριανοῦ, εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως.

Κατὰ τὸ μέσον σχεδὸν τῆς ἔξω τῆς πόλεως διαδρομῆς, ἡ περιοχή τῶν Ἀγίων Θεοδώρων, διὰ τῆς ὁποίας διήρχετο ἡ Φαληρικὴ ὁδός, ἀπετέλει σταθμόν, ὅπου ἠδύναντο νὰ ἀναπαυθοῦν οἱ ὁδοιπόροι, εὐρίσκοντες ἐκεῖ καὶ τὸ πρῶτον φρέαρ γλυκῆς ὕδατος, αὐτὸ ἐκ τοῦ ὁποίου καὶ ἐδημιουργήθη, ἄλλωστε, ἡ τοπωνυμία Ἀνάλατο - Ἀνάλατος. Διακρίνονται ἐκεῖ σήμερον πρὸ τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἐντοιχισμένα εἰς αὐτήν, ὑπολείμματα ἀρχαίων κτισμάτων, μεταξὺ δὲ αὐτῶν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, περιελαμβάνετο ἱερόν. Διότι, ὡς γνωστόν, δὲν ἔλειψε ποτὲ ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ἡ συνήθεια νὰ ἐγείρῃ εἰς παρομοίους σταθμοὺς ἐξοχικῶν δρόμων εὐκτήριον, διὰ τὴν προσφορὰν εὐχαριστίας εἰς τὸ Θεῖον τῆς πίστεώς του. Πολλὰ δὲ τοιοῦτου εἶδους ἱερά τῆς ἀρχαιότητος ἔχει διαδεχθῆ εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν ἐκκλησιδίων ἢ μοναστήριον χριστιανικόν. Ἀσφαλῶς λοιπόν, ἐφ' ὅσον εἰς ἄλλην θέσιν, παρὰ τὴν γενικὴν οἰκοδόμησιν, δι' ἣν ἀνεσκάφησαν θεμέλια καὶ ὑπόγεια καὶ διηνοίχθησαν δρόμοι, δὲν εὐρέθησαν τοιαῦται ἐνδείξεις, αὐτὴ πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἱερά θέσις περὶ τῆς ὁποίας ἔγραψεν ἕνα αἰῶνα μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ὁ Πausανίας: «... ὁ δὲ ἐπὶ Φαλήρῳ (λιμῆν)... καὶ πρὸς αὐτῷ Δῆμητρος ἱερόν. Ἐνταῦθα καὶ Σκιράδος Ἀθηναῖς ναὸς ἐστὶ καὶ Διὸς ἀπωτέρω, βωμοὶ δὲ θεῶν τε ὀνομαζομένων ἀγνώστων καὶ ἠρώων καὶ παιδῶν τῶν Θεσεῶς καὶ Φαλήρου».

Ἄς λάβωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι ὁ Πausανίας, παρέχων λεπτομερέστατον ἀπολογισμὸν τῶν κτιρίων τοῦ δημοσίου βίου καὶ τῶν ἱερῶν γενικῶς, τὰ ὁποῖα εἶδεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐνῶ κατονομάζει μεταξὺ τῶν τελευταίων τούτων βωμοὺς, οὐδένα ἀναφέρει εἰς ἄλλην θέσιν ἀφιερωμένον εἰς ἀγνώστον ἢ εἰς ἀγνώστου θεοῦς. Τοιοῦτον βωμὸν ἀναφέρει μόνον μεταξὺ τῶν παρὰ τὸ Φάληρον ἱερῶν, τὸν ὁποῖον εἶδεν ἀνερχόμενος ἐκ τοῦ Φαληρικοῦ λιμένος πρὸς τὰς Ἀθήνας. Ὅμοιος ὁ Ἱερώνυμος, ὅπως καὶ ὁ Χόλτσερ σημειώνει, εἰς τὸν δρόμον ποῦ ἐφθάνεν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὸ Φάληρον εἶδε βωμὸν ἀφιερωμένον «εἰς τοὺς θεοὺς τῆς Ἀσίας, τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀφρικῆς, εἰς τοὺς ἀγνώστους καὶ ξένους θεοὺς». Ἀληθὲς εἶναι ὅτι ὁ βωμὸς τὸν ὁποῖον εἶδεν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἦτο ἀφιερωμένος «Ἀγνώστῳ θεῷ» καὶ ὄχι ἀγνώστοις. Ἐξηγεῖται ὁμοίως ἡ διαφορὰ μετὰ τὴν ἐν τῷ μεταξὺ, μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Πausανίου, ἐπελοῦσαν ἐξέλιξιν τῆς ἀρχαίας θρησκείας, ἥτις, ὡς γνωστόν, καθίστατο, ἐν τῇ παρακμῇ τῆς εἰδωλολατρείας, ὀλογὸν ποικιλοτέρα καὶ ἔτι μᾶλλον δεισιδαιμονοστερέα, φθασάσα εἰς τὴν λατρείαν ἀγνώστων θεῶν καὶ τῶν λατρευομένων ἀπὸ ξένου λαοῦς. Ἰδιαιτέρως δὲ συνέτρεχε λόγος νὰ ὑπάρχῃ τοιοῦτος βωμὸς παρὰ τὸν δρόμον τὸν ὁποῖον διήρχοντο ἐκτὸς τῶν Ἑλλήνων καὶ οἱ ἐκ πάσης χώρας ταξειδιῶνται, οἵτινες ἐκ τοῦ ἐπινεῖου ἐπορεύοντο πρὸς τὰς Ἀθήνας.

Διέμεινεν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὴν συνοικίαν τῶν Ἰουδαίων τῶν Ἀθηναίων, εἰς τὴν ὁποίαν φυσικὸν ἦτο νὰ ὑπάρχη καὶ ἡ συναγωγή των, ὅπου καὶ ἐδίδαξε κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας. Ποῦ ἔκειτο ἡ συνοικία αὕτη δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὸν, διότι ἡ παρουσία Ἰουδαίων εἰς τὰς Ἀθήνας φαίνεται διακοπεῖσα κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους καὶ ἴσως τὸ 915, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἐδίωξαν καὶ ἐφόνευσαν μέσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Παρθενῶνος τὸν βυζαντινὸν ἄρχοντα, Ἰουδαῖον προφανῶς, Χασέ τοῦ Ἰούβη — ἴσως Ἰωσήφ τοῦ Ἰώβ. Δὲν ἀποκλείεται νὰ μετενάστευσαν τότε οἱ Ἰουδαῖοι τῶν Ἀθηναίων εἰς Θήβας. Ἐνδεικτικὸν δὲ περὶ τοῦτου εἶναι ὅτι, μετὰ τὰ μέσα τοῦ 12ου αἰῶνος, ὁ ἰσπανὸς ραββῖνος Βενιαμὴν Τουδέλης ἐπισκεφθεὶς τὰς ἐν Ἑλλάδι ἰουδαϊκὰς κοινότητας, ἐνῶ εὔρεν εἰς τὰς Θήβας περὶ τὰς δύο χιλιάδας Ἑβραίων καὶ εἰς τὴν Χαλκίδα ἀξιόλογον ἀριθμὸν, εἰς τὰς Ἀθήνας οὔτε ἤλθεν οὔτε γράφει τι περὶ Ἑβραίων, προφανῶς διότι δὲν ὑπῆρχον ἐκεῖ ὁμοιογενεῖς του πρὸς ἐπίσκεψιν. Γράφει δὲ ὁ περιηγητὴς Georges Guillet de la Guilletière τὸ 1675 εἰς τὸ ὁδοιορῆτικόν του: «Ἰουδαίους οὐδέποτε ἠθέλησαν νὰ ἀνεχθοῦν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἂν καὶ ὑπάρχουν πολλοὶ εἰς τὰς γειτονικὰς πόλεις Θήβας καὶ Χαλκίδα Ὅσακις δὲ ἀπεπειράθησαν νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν πόλιν, ἐπτοήθησαν μὲ ἀπειλὰς, καὶ ὁ φόβος τοῦ ξυλοκοπήματος τοὺς ἠνάγκασε νὰ ἐγκαταλείψουν αὐτὴν τὴν πρόθεσιν». Ἐπεξηγεῖ δὲ ὅτι, ὅσακις αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ ἐπεδείκνυον εὐνοϊκὴν διάθεσιν διὰ τὴν ἐγκατάστασιν Ἑβραίων, οἱ Ἀθηναῖοι διεμαρτύροντο, προβάλλοντες ὡς ἐπιχείρημα, ὅτι εἰς τοιαύτην περίπτωσιν, οἱ πάροικοι ἐκεῖνοι θὰ ἐγίνοντο κύριοι τοῦ ἐμπορίου. Κατὰ τὴν ἰδίαν περίοδον (1667), ὁ τούρκος περιηγητὴς Ἐβλιᾶ τσελεμπῆ βεβαιώνει ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν σπουδαῖοι ἔμποροι, δραστηριώτατοι, καὶ εἶχον συνεταίρους εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην⁶. Ἀσφαλῶς λοιπὸν, ὁ φόβος τοῦ ἐμπορικοῦ ἀνταγωνισμοῦ ἦτο ὁ λόγος τοῦ διωγμοῦ τῶν Ἑβραίων ἀπὸ τὰς Ἀθήνας κατὰ τὸν μεσαίωνα.

Ἀφοῦ λοιπὸν, οὕτως ἢ ἄλλως, ἐξέλιπεν ἡ συνέχεια τῆς ἰουδαϊκῆς συνοικίας τῶν πρωτοχριστιανικῶν χρόνων, κατ' ἀνάγκην θὰ περιορισθῶμεν εἰς ἐνδείξεις μόνον περὶ τοῦ τόπου εἰς ὃν ὑπῆρξεν αὕτη. Ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων, οἱ πάροικοι τῶν Ἀθηναίων ἐν γένει διέμενον εἰς τὰς βορειοδυτικὰς παρυφὰς τῆς πόλεως. Ὅπως γράφει ὁ Ἡρόδοτος⁷, οἱ ἐλθόντες κατὰ τὴν παναρχαίαν ἐποχὴν ἐκ Βοιωτίας εἰς τὰς Ἀθήνας Φοίνικες, οἱ Καδμεῖοι Γεφυραῖοι, ἱδρυσαν κεχωρισμένα ἀπὸ τὰ τῶν Ἀθηναίων ἱερά καὶ διδασκαλεῖα καὶ μετέδωσαν εἰς αὐτοὺς τὰ γράμματα. Ἐφ' ὅσον δὲ ἀβεβαία εἶναι ἡ πρόλευσις τοῦ τοπωνυμίου Ἀκαδημία - Ἀκαδημία, δυνάμεθα νὰ συμπεράναμεν ὅτι τοῦτο, ἔχον τὸ ἀρχικὸν α ἄθροιστικόν, ἐσῆμαινε τὸν χώρον εἰς τὸν ὁποῖον κατώκουν οἱ Καδμεῖοι, οἱ ἐκ τοῦ γένους τοῦ Κάδμου Φοίνικες, οἱ εἰδικῶ-

6. Κώστα 'Η. Μπέρη, Τὸ Ἄνωκ τῶν Ἑβραίων τσελεμπῆ, Ἀθήναι 1959, σελ. 46 καὶ 64.

7. Ε 57 καὶ 61.

τερον Γεφυραῖοι λεγόμενοι. Πιστεύεται λοιπόν, ὅτι ἦσαν οὗτοι ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην, παρὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Κηφισσοῦ γέφυραν τῆς Ἱερᾶς Ὀδοῦ, ὁπόθεν καὶ «ἐγεφύριζον» τοὺς συνοδεύοντας τὰς ἐκ τῆς Ἐλευστίνος πομπάς⁸. Κατὰ τοὺς τελευταίους π. Χ. αἰῶνας, ὅτε αἱ σχέσεις τῶν μὲ τοὺς Ἀθηναίους εἶχον διὰ τοῦ χρόνου γίνεαι στενώτεραι, ἐπόμενον ἦτο νὰ ἔχουν πλησιάσει περισσότερο πρὸς τὴν πόλιν κατ' ἐκείνην τὴν πλευρὰν, ἐγκατασταθέντες παρὰ τὸν Κεραμεικόν.

Εἰς τὴν παρυφὴν τῆς βορειοδυτικῆς, ἐπίσης, πλευρᾶς τῆς πόλεως, περὶ τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀσωμάτων τοῦ Κεραμεικοῦ, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του ὁ Παναγῆς Σκουζές, ἦτο καὶ κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν ἡ παροικία τῶν Αἰγυπτίων (Γύφτων) τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς τὴν ἰδίαν δὲ συνοικίαν ἐγκαθίστανται μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, οἱ πρῶτοι Ἑβραῖοι τῶν νεωτέρων Ἀθηνῶν· ἐκεῖ συνέβη τὸ 1847 ἡ βάρβαρος ἐπιδρομὴ κατὰ τῆς οἰκίας τοῦ ἐκ Πορτογαλίας Ἑβραίου Πατσιφίκου· καὶ ἐκεῖ κτίζεται ἀργότερα ἡ Συναγωγὴ τῆς σχηματισθείσης Ἰσραηλιτικῆς κοινότητος τῶν Ἀθηνῶν. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα λοιπόν, ἐκεῖ, παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ Κεραμεικοῦ, ἔκειτο ἡ συνοικία τῶν Ἰουδαίων, εἰς τὴν ὁποίαν διέμεινε ὁ Ἀπόστολος Παῦλος κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν του εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ἡ Συναγωγὴ τῶν εἰς τὴν ὁποίαν ἐδίδαξεν.

* *

Κατὰ τὴν διαμονὴν του ἐν Ἀθήναις ὁ Παῦλος, «διελέγετο ἐν τῇ Ἀγορᾷ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν πρὸς τοὺς παρατυγχάνοντας». Αἱ στοαὶ δέ, κυρίως, τῆς Ἀγορᾶς ἦσαν τὸ καθημερινὸν ἐντευκτήριον τῶν Ἀθηναίων, ὅπου «πάντες καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι εἰς οὐδὲν ἕτερον εὐκαίρουν ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον». Ἀπετελεῖτο μέχρι τοῦ πρώτου π. Χ. αἰῶνος ἡ Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ εὐρυτάτην τετράπλευρον πλατεῖαν, περὶ τὴν ὁποίαν ἦσαν διατεταγμένα αὐταὶ ὡς ἐξῆς: Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν, παρὰ τὴν βάσιν τοῦ Ἀγοραίου Κολωνοῦ, ἐφ' οὗ ὁ ναὸς τοῦ Ἡφαίστου—τὸ λεγόμενον Θησεῖον—πρῶτη πρὸς βορρᾶν ἡ στοὰ τοῦ Διὸς Σωτήρος ἢ Ἐλευθερίου καὶ, ἐν συνεχείᾳ, ἡ στοὰ ἡ κοσμοῦσα τὴν πρὸς τὴν πλατεῖαν ὄψιν τοῦ Μητρόφου· κατὰ τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν, τὸ συγκρότημα τριῶν στοῶν, χαρακτηριζομένων σήμερον ἐν τῇ ἀρχαιολογίᾳ

8. Ἐάν τὸ ἐθνικὸν Ἑβραῖοι δὲν ἔχει ἄλλην προέλευσιν, ἴσως ταυτίζεται μὲ τὸ Γεφυραῖοι, μέσφ ἀρχαιότερου τύπου Γεβ(υ)ραῖοι, ὡς θὰ εἶχεν ἡ λέξις πρὸ τῆς μεταπτώσεως τοῦ Γ' εἰς δασείαν. Ὁ κ. Γ. Δ. Κορομηλάς, εἰς τὸ 15ον τεῦχος τῶν «Ἀθηναϊκῶν» (Ἀπρ. 1960) εὕρισκε οὐσιαστικὴν συγγένειαν μεταξὺ τῶν δύο ὄρων, καθόσον, ὡς γράφει, εἰς τὴν σημιτικὴν γλῶσσαν «Ἐβερ σημαίνει τὸ Πέραμα καὶ, κατ' ἐπέκτασιν, τὴν Γέφυραν». Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ καὶ ἄλλων γλωσσολογικῶν καὶ ἱστορικῶν τεκμηρίων ὑποστηρίζει ὅτι Ἑβραῖοι ἦσαν οἱ πανάρχαιοι οὗτοι πάροικοι τῆς Βοιωτίας καὶ τῶν Ἀθηνῶν.

διὰ τῶν ὄρων Μέση, Νοτία καὶ Ἀνατολική· κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν, ἀναστηλωθεῖσα ἤδη ὑπὸ τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν Στοᾶ τοῦ Ἀττάλου· καὶ κατὰ τὴν βορείαν, παρὰ τὸν Ἅγιον Φίλιππον, ἡ περίφημος Ποικίλη Στοᾶ, ἐν εὐθυγραμμίᾳ δὲ πρὸς αὐτὴν, πρὸς δυσμὰς τοῦ Ἁγίου Φιλίππου, ἡ Στοᾶ τῶν Ἑρμῶν. Μετὰ τὰ μέσα τοῦ πρώτου π. Χ. αἰῶνος, ἤρχισαν νὰ κτίζωνται σποραδικῶς ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς πλατείας τὸ Ὠδεῖον τοῦ Ἀγρίππα, ὁ ναὸς καὶ βωμὸς τοῦ Ἄρεως καὶ ἄλλα μικρότερα κτίρια. Εἰς αὐτὴν δὲ τὴν κατάστασιν καὶ σφύζουσαν ἀπὸ κινήσιν τοῦ καθημερινοῦ βίου τῶν κατοίκων ἐγνώρισεν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος τὴν Ἀγορὰν τῶν Ἀθηναίων⁹.

* *

Ἐξ αἰτίας τῆς διδασχῆς του, ἤχθη ἐν τέλει ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον. Ἡ παρατήρησις τὴν ὁποῖαν δυνάμεθα νὰ κάμωμεν ἐπὶ τῆς φρασεολογίας τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων εἰς δύο σημεῖα τοῦ κεφαλαίου τούτου, καθ' ἃ: «σταθεῖς ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἔφη... καὶ οὕτως ὁ Παῦλος ἐξῆλθεν ἐκ μέσου αὐτῶν», οὐδεμίαν ἐπιτρέπει ἀμφιβολίαν ὅτι διὰ τοῦ ὄρου Ἄρειος Πάγου νοεῖται, κατὰ συνέκδοχὴν, τὸ δικαστήριον καὶ οὐχὶ αὐτὸς οὗτος ὁ βράχος. Περαιτέρω δὲ σκέψις ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου καὶ σύγκρισις μὲ τὴν περίπτωσιν τῆς Πνυκός, ὅπου αἱ συνελεύσεις τῶν Ἀθηναίων ἐγίνοντο παρὰ τὴν ρίζαν τοῦ βράχου ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ λόφου τῆς ἐστραμμένης πρὸς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων, ἄγουν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ δικαστήριον τοῦτο δὲν συνήρχετο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ βράχου τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὡς ἐπίστευον οἱ παλαιότεροι καὶ ὡς παριστάνει τὴν σκηνὴν τῆς ἐνώπιον τοῦ Ἀρείου Πάγου ὁμιλίας τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ὁ γνωστὸς πίναξ τοῦ Λουδοβίκου Θερισίου, ὁ ἀνηρτημένος ἐν τῷ γραφείῳ τοῦ δημάρχου Ἀθηναίων, ἀλλὰ παρὰ τὴν ρίζαν τοῦ βράχου.

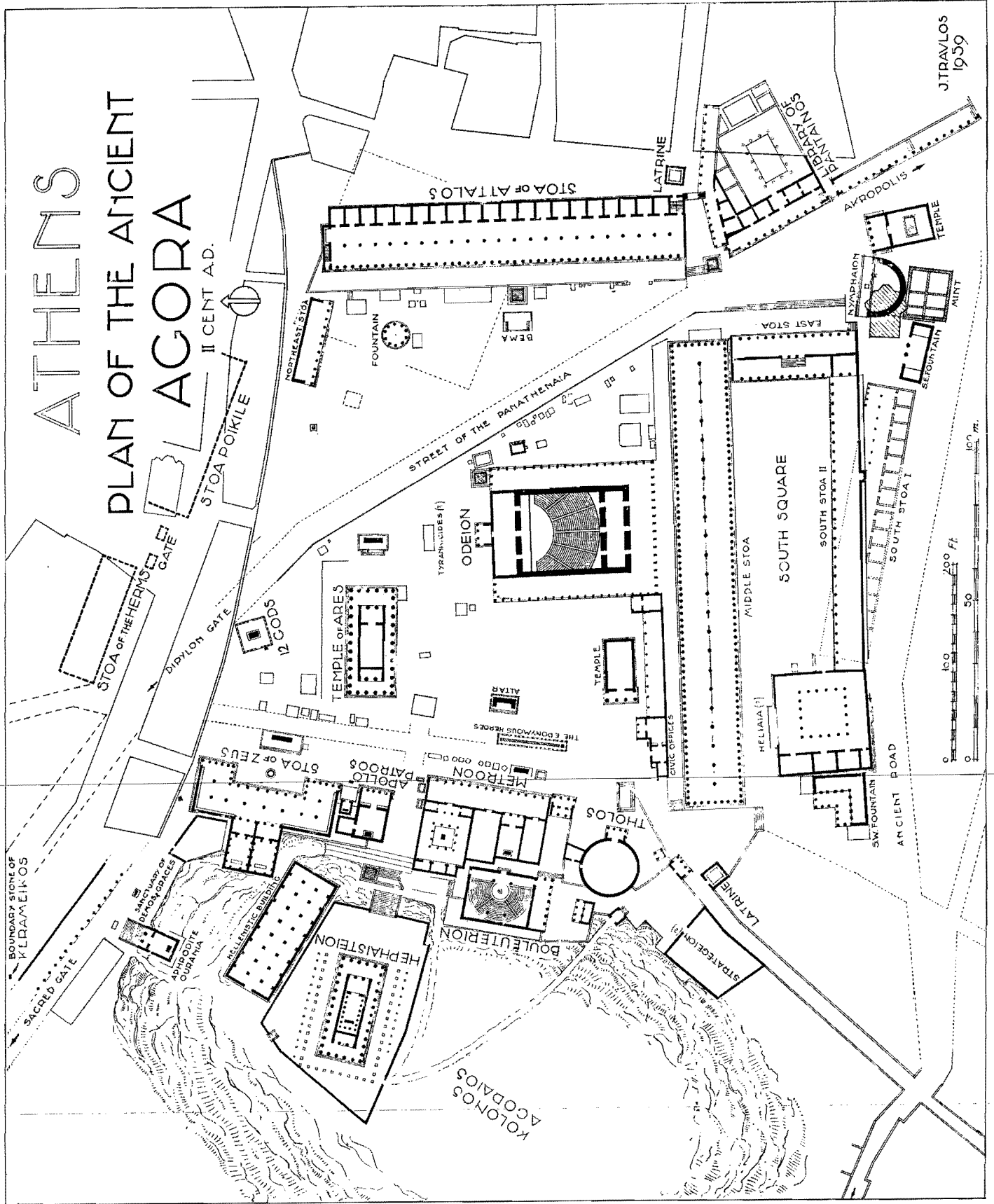
Πράγματι, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ παράδειγμα τῆς Πνυκός, παρὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ βράχου τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἡ μορφολογία τοῦ ἐδάφους ἐμφανίζει ἀρκετὸν εἰς ἔκτασιν ἐπίπεδον χῶρον, ἐλαφρῶς ἐπικλινῆ, κατάλληλον ὅπως ὑπηρετήσῃ τὴν λειτουργίαν τοῦ δικαστηρίου. Ἀποτελεῖ δὲ μίαν ἐπὶ πλέον ἐνδειξὴν περὶ τοῦ ὅτι εἰς αὐτὴν τὴν θέσιν ὁ Παῦλος «ἐστάθη ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου Πάγου» καὶ ἀπηύθυνεν ἐπισήμως πρὸς τοὺς Ἀθηναίους τὴν νέαν διδασχὴν, τὸ γεγονός ὅτι, κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους, οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον κτίσει ἐκεῖ ναὸν πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀρεοπαγίτου Διονυσίου, ὁστις μεταξὺ τῶν πρώτων ἐπίστευσεν εἰς αὐτὴν. Παρὰ τὴν θέσιν ταύτην ὑπῆρχεν ἡ κατοικία τοῦ μητροπολίτου Ἀθηναίων καὶ φρέαρ ἀρχαῖον, τὸ ὁποῖον, ὡς καὶ ὅλην τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπίπεδον περιοχὴν, παλαιὰ ἀθηναῖκῃ παράδοσις ἐσχέτιζε μὲ τὴν παρουσίαν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἦτο

9. Ἰ. Τραυλοῦ, Πολεοδομικὴ ἐξέλιξις τῶν Ἀθηναίων, Ἀθήναι 1960, σελ. 93-124.

ATHENS

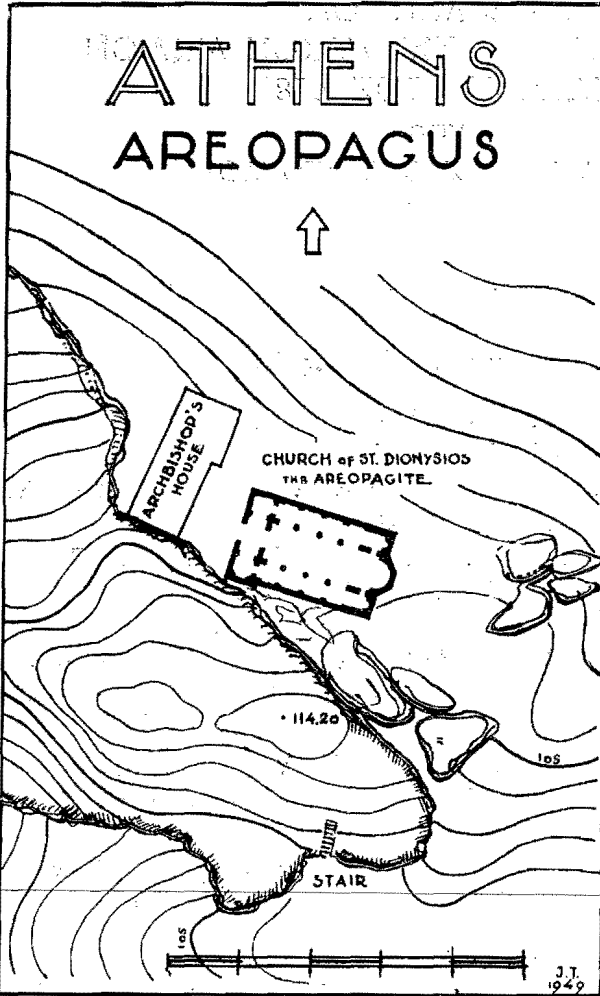
PLAN OF THE ANCIENT AGORA

II CENT. AD.

Ἡ Ἄγορά τῶν Ἀθηνῶν ὡς διεμορφώθη μέχρι τοῦ τέλους τοῦ δευτέρου αἰῶνος μ. Χ. Σχῆδιον τοῦ κ. Ἰ. Τραυλοῦ.

δὲ τοσοῦτῳ ἰσχυρὰ ἢ παράδοσις αὕτη, ὥστε, κατὰ τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνος,

ὅτε ἐξηγέθη γνώμη, ὅτι τὰ ἐκεῖ ἐρείπια ἦσαν τῆς Βασιλείου Στοᾶς, ἐλέχθη συγχρόνως, ὅτι εἰς αὐτὴν ἐλειτούργει τὸ δικαστήριον τοῦ Ἀρείου Πάγου¹⁰.

Ἐνῶ λοιπὸν ἡ γνώμη ὅτι ἐπὶ τοῦ βράχου συνήρχετο τὸ δικαστήριον τοῦ Ἀρείου Πάγου ἦτο ὅλως ἀνθαίρετος, ἢ συρροὴ ὅλων τῶν ἀνωτέρω ἐνδείξεων διετήρει, ἀντιθέτως, εἰς ἄλλους, ἐν οἷς καὶ ὁ γράφων, τὴν γνώμην ὅτι ἡ θέσις τοῦ ἦτο παρὰ τὴν ρίζαν τοῦ βράχου, ὅπου τὰ ἐρείπια τῆς ἐκκλησίας τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου. Τὴν αὐτὴν δὲ γνώμην ὑπεστήριξε κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὁ καθηγητὴς τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν κ. Εὐγένιος Βάντερπουλ, προσάγων ὑπὲρ αὐτῆς τὴν παρατήρησιν ὅτι καὶ ἐν Κορίνθῳ εὐρέθησαν ἐρείπια χριστιανικοῦ ναοῦ, ὁ

ὅ παρὰ τὴν ρίζαν τοῦ βράχου, κατὰ τὴν βορειανατολικὴν πλευράν, ἐπίπεδος χώρος, εἰς τὸν ὁποῖον, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐκδοχὴν, συνήρχετο τὸ δικαστήριον τοῦ Ἀρείου Πάγου. Ἀπόσπασμα ἐκ σχεδίου τοῦ κ. Ἰ. Τραυλοῦ.

ὁποῖος εἶχε κτισθῆ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ βήματος τῆς Ἀγορᾶς, ἐπὶ τοῦ τόπου, δηλαδὴ, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐνεφανίσθη πρὸ τοῦ Ρωμαίου διοικητοῦ Γαλλίου¹¹.

10. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Παλαιαὶ Ἀθῆναι, σελ. 161—164.

11. Eugene Vanderpool, The Apostle Paul in Athens, Archaeology, III, 1, 1950, σελ. 34—37.